

" GEOSIYOSIY OQIMLAR VA MAKTABLAR "

Abdig'apparov Sayfiddin Mamatmo'min o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti tarix yo`nalishi talabasi
e-pochta sayfiddinabdigapparov@gmail.com

Tel: +998933587112

Muhammadiyev Xolbekjon Abdurashid o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti tarix yo`nalishi talabasi
e-pochta xolbekjonmuhammadiyev@gmail.com

Tel: +998940006202

Xo'jaqulov Asilbek Nozimjon o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti tarix yo`nalishi talabasi
e-pochtaasilbekkhozjakulov@gmail.com

Tel: +998943534248

Annotatsiya: *Ushbu maqola jahondagi giosiyosiy oqimlar va ularni tahlil qiluvchi maklarning umumiy tasnifiga bag'ishlanadi.*

Kalit so'zlar: *Geosiyosiy makon, messianlik harakati, g'arbchilik harakati, slavyanofilchilik harakati, ekosiyosat, demosiyosat, kichik yarim oy, katta yarim oy, demografik omillar.*

Rossiya ulkan hududga ega. U bir tomondan G'arbiy Yevropaga, ikkinchi tomondan Osiyo davlatlariga, cheksiz Sibir o'rmonlariga tutashib ketadi. Unda rang - barang xalqlar, turli madaniyat vakillari, din vakillari yashab kelgan. G'arbiy Yevropada geosiyosiy jarayonlar rivojida ba'zi tadqiqotlarda antik dunyo davri alohida ko'rsatiladi. Bu davrda oldiniga Yunon davlati, keyinchalik Rim davlati o'ykumenada hal etuvchi rol o'ynab kelgan. Ular tomonidan yaratilgan sivilizatsiya ularga qo'shni xalqlar jumladan slavyanlarning yuksalishiga ham muhim ta'sir etgan.

Rus davlatchiligi taraqqiyotida Kiyev Rusi geosiyosiy davri muhim ahamiyat kasb etdi. 882-yilda knyaz Oleg tomonidan Novgogrod va Kiyev birlashtirildi. Bu davlatning tashkil etilishi bilan qator geostrategik vazifalar o'z yechimini topadi: shimoliy, janubiy, sharqiy slavyanlar alohida davlatga birlashtirildi; davlatning hududi kengayib aholisi oshib bordi; Yevropaning ilg'or davlatlari bilan munosabatlar yo'lga qo'yildi va shu kabilar. Kiyev Rusi Yevropaning alohida tarkibiy qismi sifatida faol savdo, madaniy hamkorlikni olib bordi.

XIII asrning 20 - yillaridan Rusga mo'g'ul - tatarlar hujumi boshlandi. 1240 - yilda Kiyev bosib olindi. Ushbu voqeadan keyin Rusda Oltin O'rda davri boshlandi va u o'z ichiga 1240- yildan XV asrning ikkinchi yarmigacha bo'lgan davrni oldi. Bu davrdagi asosiy geosiyosiy vazifalar sifatida quyidagilarni qayd etish mumkin: aholi omonligini asrash; aholining etnik o'ziga xosligini asrash; xristian dini qadriyatlarini asrash; milliy davlatchilik institutlarini saqlab qolish; milliy mustaqillik uchun kurash olib borish; mustaqil tashqi siyosatni yo'lga qo'yish va shu kabilar.

Navbatdagi geosiyosiy davr 1682 - yildan Pyotr I podshiligi bilan boshlandi. O'tkazilgan qator islohotlar, olib borilgan g'olibona urushlar Rossiyaning mavqeini oshirdi. Mamlakat shimolda Boltiq bo'ylarini qo'lga kiritdi. Rus harbiy flotiga asos solindi. Pyotr I (1682 - 1725), Yekaterina II (1762 - 1796), Aleksandr I (1801 - 1825), Nikolay I (1825 - 1855), Aleksandr II (1855 - 1881) hukmronligi davrlari muhim geosiyosiy ahamiyat kasb etdi. Napoleon boshchiligidagi fransuz imperiyasini tor-mor etishda, Vena kongressidan keyin Yevropada yangicha tartibot tashkil etishda Rossiya faol ishtirok etdi. Nikolay I davrida Eron va Usmoniylar imperiyasi bilan olib borilgan urushlar oxir - oqibatda Yevropa davlatlari bilan urush harakatlarini keltirib chiqardi. Mamlakat izolyatsiya holatiga tushib Qrim urushida (1853-1856) mag'lub bo'ldi. Birinchi jahon urushi Rus imperiyasi uchun oxirgi jang bo'ldi.

Navbatdagi geosiyosiy davr 1682 - yildan Pyotr I podshiligi bilan boshlandi. O'tkazilgan qator islohotlar, olib borilgan g'olibona urushlar Rossiyaning mavqeini oshirdi. Mamlakat shimolda Boltiq bo'ylarini qo'lga kiritdi. Rus harbiy flotiga asos solindi.

P.Savitskiy tarixan rus madaniyatining takomillashishi va rivojlanishini «imperiyaga aylangan sharqiy slavyanlar»ning harakatlari bilangina bog'lamaydi. Uningcha, rus davlatchilik madaniyatining rivoji slavyan va turk madaniyatining o'zaro munosabatga kirishuvi davriga bog'liq (XIII - XV asrlar). Bu jihatdan uning Turon konsepsiyasiga to'xtalmoq o'rindir.

Rivojlanish o'chog'i» - bu Rossiya - Yevrosiyo. Makonda ijtimoiy - siyosiy muhit va uning hududidagi geografik geografik individuum (landshaftlar) o'zaro uyg'unlashgan. «Rivojlanish o'chog'i»ning yuksalishiga nafaqat geografik, balki u bilan barobarida etnik, tarixiy, xo'jalikka va boshqa ko'rinishlarga ega bo'lgan asoslar mavjud. Bu jihatdan «Rivojlanish o'chog'i»ni yaxlit «Grossraum» sifatida emas, ko'plab mayda «raum»lardan tashkil topganligini aytmoq lozim.

P.Savitskiy geosiyosiy qarashlarida «Yevrosiyo», «Turon», «Rivojlanish o'chog'i» nazariyalaridan tashqari, «ideokratiya» prinsipi ham alohida o'ringa ega. Ideokratiya ham boshqa geosiyosiy dasturlar singari «kuch» tushunchasini o'zida mujassam etadi. Masalan, geosiyosatda davlat yoki xalqaro tashkilotlarni umumiy qilib «kuch» deb atashimiz mumkin. Ideokratiya bunga qarama - qarshi qo'yilgan emas.

P.Savitskiy garchi rus yevrosiyochisi, boshqalardan o'ta farqli tarzda geosiyosiy mushohadalarni o'rtaga tashlagan bo'lsada, uning geosiyosat faniga qo'shgan hissasi katta. Biroq uning geosiyosati A.Mexen, X.Makkinder, N.Spikmen va boshqa g'arb tadqiqotchilari qarashlariga zid tursada, «talassokratiya» avlodlari P.Savitskiy g'oyalari o'z munosabatlarini hanuzgacha bildirgani yo'q. Biz ham rus tadqiqotchisi o'rtaga tashlagan g'oyalarning barchasiga qo'shila olmaymiz. Faqat uning Turon konsepsiyasini o'rtaga tashlagani va xolisona uni tadqiq etgani biz uchun katta ahamiyatga molikdir.

Yevrosiyoda strategik muvozanat o'rnatish mavzusi ko'plab rus geosiyosatchilari tomonidan tahlil etilgan. Geosiyosiy ta'limotlar va ularga tayangan holda olib borilgan tashqi siyosat, shuningdek, harbiy harakatlar yo'nalishi bevosita Yevrosiyoga qaratilgan. Bu hol MDH hududida yashayotgan olimlar, mutaxassislar, siyosatchilar va davlat arboblari uchun muhim ilmiy tadqiqot masalasidir. Yevrosiyoning geostrategik mavqei va istiqboli

rus geosiyosatchi olimi, Lev Nikolayevich Gumilevning qarashlarida ilmiy jihatdan asoslangan.

L.Gumilev rus geosiyosatchisi P.Savitskiyning eng iste'dodli shogirdlaridan bo'lgan. Gumilevning qadimgi davr Yevroosiyo etno - xaritasi, cho'llar, ko'chmanchi xalqlar va ularga tegishli bo'lgan tamaddunlarga oid tadqiqotlari ayniqsa diqqatga sazovordir. Uning asarlarida siyosiy tarixning butunlay yangi qiyofasi namoyon bo'ladi. Bunda Yevroosiyoning Sharqiy qismi etnogenez, madaniyat, siyosiy tarix, davlatchilik va texnik taraqqiyotning o'ziga xos markazi sifatida ifodalanadi. G'arb va uning tarixi nisbiylashtiriladi. Yevroosiyo madaniyati va bu qit'ada yashayotgan etnoslarning bir - biri bilan uzviy bog'liqligi, o'ziga xos qadriyatlar majmui, diniy muammolari hamda tarixiy qonuniyatlari umuman o'rganilmagan dunyo sifatida maydonga chiqadi.

L.Gumilev Yevroosiyoda mavjud bo'lgan elatlar to'g'risidagi g'oyani mantiqiy nihoyasiga yetkazadi va etnik ruslar faqat sharqiy slavyanlarga tegishli bo'g'inlardan biri bo'lmay, balki turkiy qabilalar va slavyanlarning qo'shilishidan hosil bo'lgan alohida etnos degan fikrni ilgari suradi. Olimning nazarida, buyuk rus tamadduni "Cho'l va O'rmon" o'rtasida o'rnatilgan tarixiy hamkorlik natijasida turkiy - slavyan etnogenezi asosida yuzaga kelgan.

L.Gumilyov O.Shpengler va A.Toynbi singari tamaddunlar, madaniyatlar hamda etnoslarning tarixiy sikllarini ajratib ko'rsatgan. Uning talqiniga ko'ra, millatlar, davlatlar va diniy jamoalarning etno - madaniy tuzilmalari barcha jabhalarda go'yo tirik jismga o'xshaydi. Ular tug'ilish, yoshlik, ulg'ayish va qarilik davrlarini bosib o'tadi, keyin esa yo'q bo'lib ketadi.

Bu o'rinda L.Gumilevning etnogenez sabablari, ya'ni xalq va davlatning paydo bo'lishiga oid qarashlaridan quyidagi geosiyosiy xulosalar kelib chiqadi .

Yevroosiyo elatlar va madaniyatlarning shakllanishi uchun boy, serhosil, ularning yuksak rivojlanishini ta'min etadigan qulay zamindir. Jahon tarixini atlantistik tarixshunoslikka xos tarzda "G'arb va barcha qolganlar" tarzidagi bir qutbli ko'rinishda emas, balki ko'p qutbli ko'rinishda o'rganish lozim. Bunda Shimoliy va Sharqiy Yevroosiyo alohida ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: "O'zbekiston", 2017. - 491 b.
2. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.1- jild. – Toshkent:"O'zbekiston", 2017.–592 b.
3. Mirziyoev SH.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. – T.: "O'zbekiston" NMIU, 2018. 508 b.
4. Jumaniyozov X. S, Nigmanova U. B. Geosiyosat asoslari (uslubiy qo'llanma). - T.: - 2017 yil.
5. Jumaniyozov X.S. Nigmanova U.B. Globallashuv asoslari. O'quv qo'llanma. T.-2020.

6. Jumaniyozov X.S., Rasulova A.M. Ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashning ma'naviy-ma'rifiy asoslari. O'quv qo'llanma. T.: - 2019.
7. Isayev B. A. Geopolitika: Uchebnoye posobiye. - SPb.: Piter, 2006. - 384 s: il. - (Seriya «Uchebnoye posobiye»), ISBN 5-469-00651-4.
8. Tixonravov YE.V. Geopolitika: Uchebnoye posobiye. - M.:INFRA-M, 2000.